

Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin COVID-19 Pandemisi Zemininde Tıp Eğitimi ve Mesleğe Bakışı

Osman Elbek¹
Muhammet Çağrı İldeniz²
Yasemin Saygıdeğer³

ÖZET

Amaç: Bu araştırma bir kamu üniversitesine bağlı tıp fakültesinin altıncı sınıf öğrencilerinin pandemi sürecinde hizmet sunmaya dair bakışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Gereç ve Yöntem: Betimleyici nitelikteki bu çalışmada Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi son sınıf öğrencilerine etik kurul izni alınarak cep telefonu aracılığıyla anket uygulandı. Anket soruları “Google Form” programı kullanılarak yapılandırıldı.

Bulgular: 288 intörn hekimden 281’i anketi yanıtladı (%97,5). 259 öğrenci (%92,2) pandemi döneminde “niteliksiz iş gücü olarak kullanılmak istenmediğini” belirtti. 255 intörn doktor (%90,8), bu süreçte altıncı sınıf öğrencilerin hastanede çalışarak eğitime devam etmeyi uygun bulmadı. 247’si (%87,9) bizzat gönüllü olarak çalışmayı kabul etmedi. 167’si (%59,4) intörnlerin pandemi döneminde çalışmayı kabul etmesi için “eğitim süresinin uzamaması” gerektiğini

¹ Tıp Doktoru, Göğüs Hastalıkları Uzmanı, Doçent Kadıköy Florence Nightingale Hastanesi, osmanelbek@yahoo.com

² İntörn Doktor Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Altıncı Sınıf Öğrencisi, cagriildeniz@gmail.com

³ Tıp Doktoru, Göğüs Hastalıkları Uzmanı, Doktor Öğretim Üyesi Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı, ysaygideger@gmail.com

ifade etti. 68 öğrenci (%24,2) olağanüstü şartları deneyimlemek istediğini, 60 öğrenci (%21,4) ise hastane ortamından kopmayı tıbbi bilgilerini güncel tutmak istediğini belirtti. COVID-19 pandemisinde çalışan hekimlere meslektaşlık bağlamında yardımcı olmak isteyen veya hastanede yaşanan ya da yaşanabilecek olan doktor açığını gidermeyi amaçlayan öğrenci sayıları sırasıyla 48 (%17,1) ve 32 (%11,4) idi. 2 öğrenci (%0,7) ise “bize ihtiyaç duyan milletimiz ve devletimiz için” ve “hastalara yardımımızın dokunması için” ilkesel olarak gönüllü olarak çalışılması gerektiğini belirtti. 205 öğrenci (%73,0) verilen intörn maaşının yapacakları hizmeti karşılamayacağını belirtti. Hastalığı ailesine, topluma ve kendisine bulaştırmak istemediği için görev almak istemediğini vurgulayan öğrenci sayıları sırasıyla 207 (%73,7), 187 (%66,5) ve 173 (%61,6) idi. 92 öğrenci (%32,7) yeterli deneyime sahip olmadığını belirterek görev almayı istemedi. 25 öğrenci (%8,9) gönüllü olmak için herhangi bir neden bulamadığını ya da hangi şartlar olursa olsun çalışmak istemediğini ifade etti. Öğrencilerin öğretim üyelerinden en çok talep ettiği istek ise okulu zamanında bitirememesi nedeniyle yaşayabilecekleri ekonomik kaygıların giderilmesi için kendilerini bir an önce mezun etmeleri oldu.

Sonuç: Araştırmamız COVID-19 pandemisinde hizmete devam etme konusunda intörnlerde sergilenen gönülsüz tutumun, sağlığın piyasalaşımına metalaşmasının tıp eğitimine getirdiği ek sorunları ve salgın nedeniyle kaygı ve korkunun bir yansıması olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İntörn, SARS-CoV-2, Profesyonizm, Neoliberalizm

Giriş

COVID-19 pandemisinin tıp eğitimi üzerine uzun vadede nasıl bir etkiye bulanacağı bugün itibarıyla bilinmemektedir. Ancak salgın ortamında yüz yüze eğitimin sonlandırılıp sanal ortama taşınması bir zorluluktur. Bununla birlikte söz konusu sanal eğitim, öğrencilerin işbirliğe dayalı deneyimler kazanımında kayba neden olmaktadır. Özellikle tıp eğitiminin son sınıfında gereken beceri kazanma ve mesleki profesyonel tutum geliştirme yetilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Ferrel, 2020). Her ne kadar küçük grup çalışmaları ve takım temelli öğrenme grupları sanal ortamda devam ettirilebilecek olsa da web seminerleri ve telekonferansların gerçek yaşam deneyimlerinin yerini ne oranda tutacağı bugün itibarıyla belirsizliğini korumaktadır.

Öte yandan kimi tıp fakülteleri öğrencileri gerçek zamanlı eğitime geri çağırılmaktadır. Benzer biçimde kimi tıp fakültesi öğrencileri de riski göze alarak pandemi ortamında hasta ile temas içerisinde çalışmaya ve eğitime devam etmeyi istemektedirler. Hiç kuşkusuz böylesi bir ortamda kişisel koruyucu ekipmanın eksiksiz temini kaçınılmaz bir gerekliliktir (Ferrel, 2020). Tıp fakültesi öğrencilerinin topluma ve başta yaşlı nüfus olmak üzere kırılgan gruplara yardım ederek COVID-19 pandemisinin yarattığı yıkımı azaltmak gibi bir potansiyeli de vardır (Farber, 2020). Ayrıca bu dönemde klinik ortamdan uzak kalarak hizmet yükünün azalması, akademik literatüre katılmalarının önünde yeni bir fırsat doğurmaktadır (Ferrel, 2020).

Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) 6 Mart 2020 tarihli önerileri uyarınca öğrenci, akademisyen ve idari personelin seyahat ve yurtdışı toplantıları acil olmadıkça askıya alınmış,

Tıp eğitiminin de hekimlik mesleğinin de politik bir konu olduğu aşıkardır. Çünkü eğitim de meslekler de tarihin ekonomi politiği zemininde inşa edilirler. Her ne kadar başta tıp eğitimi olmak üzere kimi mesleklerde altruistik ve hümanist değerler etik eğitimin bir parçası olarak açık ve örtülü programın bir parçasını oluşturmaktalarsa da bu süreç eğitim ortamına biçimini veren tarihsel koşullardan azade değildir. Üçüncü bin yılın dünyasında tarihi koşulları oluşturan neoliberalizmdir ve onun en kararlı siyasal aktörlerinden birisi olan Margaret Thatcher’ın da ifade ettiği gibi; “ekonomi bir yöntemdir, asıl amaç ruhları değiştirmektir”

uluslararası toplantıların on-line yapılması istenmiş, yabancı uyruklu öğrenci ve akademisyenlerin ayrımcılığa uğramaması için gerekli tedbirlerin alınması planlanmış ve çok sayıda insanın olduğu yerlerde hijyen önlemlerinin hayata geçirilmesi üniversitelerden talep edilmiştir (Yükseköğretim Kurulu, 6 Mart 2020). YÖK’ün 13 Mart 2020 tarihli kararınca da yükseköğretim kurumlarında 16 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitime ara verilmiştir (Yükseköğretim

Kurulu, 13 Mart 2020). Söz konusu kararın beşinci maddesi uyarınca eğitime ara verilme uygunluğu, sağlık programlarının “staj, intörlük ve uygulamalı eğitimler”ini de kapsamına almıştır (Yükseköğretim Kurulu, 13 Mart 2020). Ancak aynı gün itibarıyla YÖK Genel Sekreterliğinden üniversitelere iletilen duyuru ile “tıp fakültesindeki intörnlerin gerektiğinde, gönüllü olarak talep etmeleri ve üniversiteye uygun görülmesi halinde sağlık hizmet sunumunda görev alabilmesine” izin verilmiştir (Yükseköğretim Kurulu Genel Sekreterliği).

COVID-19 pandemisi nedeniyle eğitimin askıya alınmasının intörnler üzerindeki etkisini irdeleyen ulusal bir araştırma yoktur. Konu hakkında Türkiye’de yapılmış ve bir tıp fakültesinde eğitim gören tüm öğrencilerin pandemi konusundaki algılarını araştıran çalışmada öğrencilerin %52,4’ünün kendisini zihinsel olarak iyi hissetmediği ve %50,8’inin sosyal medya aracılığıyla COVID-19 hakkında bilgilendiği tespit edilmiştir (Aker, 2020). Ayrıca bu çalışmada öğrencilerin %50,3’ü COVID-19 hastasının tedavi edildiği bir yerde eğitim almayı istemediği ve dördüncü, beşinci ve altıncı sınıf öğrencilerin %47,9’unun böylesi bir ortamda staj yapmayı da arzu etmedi-

ği saptanmıştır. Bu isteksizliğe rağmen altıncı sınıf öğrencilerinin %86,5'i COVID-19 ve pandemi yönetimi konusunda uzaktan eğitim almayı talep etmiştir (Aker, 2020). Sözü edilen bu çalışmada öğrencilerin isteksizliğinin nedenleri ve hangi değişikliklerin olması halinde eğitim alıp hizmet sunmayı arzu edeceği araştırılmamıştır. Araştırmamız, YÖK'ün gönüllülük temelinde hizmet sunumuna izin verdiği tıp fakültesi altıncı sınıf öğrencilerin pandemi sürecinde eğitim ve hizmet sunmaya bakışını gerekçeleriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Gereç ve Yöntem

Betimleyici nitelikteki bu çalışmada Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi son sınıfta eğitimine devam eden tüm öğrencilere Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulunun izni alınarak cep telefonu ile yanıtlayabilecekleri anket gönderildi. Her bir öğrencinin bir kereye mahsus yanıt vermesini sağlayan bu ankette YÖK tarafından karar altına alınan gönüllülük esasına göre intörlüğe devam etme konusundaki görüşleri soruldu. Anket soruları araştırmacılar tarafından oluşturuldu. Anket kapsamında tıp fakültesi son sınıf öğrencilerine pandemi döneminde hastanelerde çalışmalarını nasıl değerlendirdikleri, gönüllü olarak görev almaya nasıl yaklaştıkları, bu dönemde görev üstlenme ya da üstlenmeme nedenleri ve öğretim üyelerine iletmek istedikleri görüşler yer aldı (**Tablo 1: Anket Soruları**).

Yanıtlarda biasa neden olmamak için yaş, etnik köken, cinsiyet ve diğer kişisel bilgiler yer almadı. Anket soruları internet üzerinden ücretsiz anket düzenleme amaçlı kullanılan "Google Form" programı kullanılarak yapılandırıldı. Anket 20 Nisan 2020 günü sanal olarak uygulandı.

Bulgular:

Çukurova Üniversitesinde okuyan ve Nisan 2020 tarihinde son sınıfa geçmiş bulunan 288 intörn hekimden 281'i anketi yanıtladı (%97,5).

***pandemi dönemi,
tıp fakültesi altıncı sınıf
öğrencilerinin birkaç ay
sonra başlayacakları mesleki
yaşamları açısından paha
biçilmez bir deneyimdir.
Fakat olağanüstü bu ortamı
deneyimlemek isteyen intörn
oranı sadece %24,2'dür.***

Dekanlık verilerine göre bu dönemde altıncı sınıfta eğitimine devam öğrencilerin 155'i erkekti (%54). Yaş dağılımları median değeri 24 (23 – 27) idi. 12 öğrenci (%4) yabancı uyruklu idi.

255 intörn doktor (%90,8), pandemi döneminde altıncı sınıf öğrencilerin hastanede çalışarak eğitimlerine devam etmesini uygun bulmadı (**Şekil 1: İntörnlerin Pandemi Döneminde Çalışma Önerisine İlkesel Yaklaşımları**).

Benzer biçimde 247'si de (%87,9) bizzatli gönüllü olarak çalışmayı kabul etmedi. Ankete katılan öğrencilerin 167'si (%59,4) intörnlerin pandemi döneminde çalışmayı kabul etmesi için "eğitim süresinin uzamaması" gerektiğini ifade etti. 68 öğrenci (%24,2) olağanüstü şartları deneyimlemek istediğini, 60 öğrenci (%21,4) ise hastane ortamından kopmayıp tıbbi bilgilerini güncel tutmak istediğini belirtti.

COVID-19 pandemisinde çalışan hekimlere meslektaşlık bağlamında yardımcı olmak isteyen veya hastanede yaşanan ya da yaşanabilecek olan doktor açığını gidermeyi amaçlayan öğrenci sayısı sırasıyla 48 (%17,1) ve 32 (%11,4) idi. İntörn maaşını almak için görev üstleneceğini söyleyen öğrenci sayısı ise 26 (%9,3) idi (**Tablo 2: İntörnlerin Pandemide Görev Almak İsteme Nedenlerinin Dağılımı**).

Altıncı sınıf öğrencilerinin pandemide görev almayı istememe konusundaki en büyük gerekçe görev tanımları konusunda oldu. Anket sorularını yanıtlayan 259 öğrenci (%92,2) "niteliksiz iş gücü olarak kullanılmak istenmiyorum" ifadesini seçti. 205 öğrenci (%73,0) verilen intörn maaşının yapacakları hizmeti karşılamayacağını belirtti. Hastalığı ailesine, topluma ve kendisine bulaştırmak istemediği için görev almak istemediğini vurgulayan öğrenci sayıları sırasıyla 207 (%73,7), 187 (%66,5) ve 173 (%61,6) idi. 92 öğrenci (%32,7) ise yeterli deneyime sahip olmadığını belirterek görev almayı istemedi (**Tablo 3:**

İntörnlerin Pandemide Görev Almak İstememe Nedenlerinin Dağılımı).

70 öğrenci (%24,9) ise ankette yer verilen seçeneklerin dışında da görüşlerini belirtti. Bu öğrencilerden iki tanesi (%0,7) “bize ihtiyaç duyan milletimiz ve devletimiz için” ve “hastalara yardımımızın dokunması için” ifadelerini belirterek ilkesel olarak gönüllü olarak çalışılması gerektiğini vurguladı. Yorum belirten diğer 68 öğrenci (%24,2) ise bu bölüme çalışmak istememe gerekçelerini yazdı. Bu gerekçeler arasında eğitim sürelerinin zamanında tamamlanmayacak olması nedeni ile yaşayacakları ekonomik kayıplar, hastalandıkları takdirde sağlık sigortalarının yokluğu, kronik hastalığı olan aile üyelerine veya topluma bulaştırma riski nedeniyle gönüllü çalışmayı uygun bulmama vardı. 25 öğrenci (%8,9) gönüllü olmak için herhangi bir neden bulamadığını veya hangi şartlar olursa olsun çalışmak istemediğini ifade ederken, 23 öğrenci (%8,2) ise sağlık ve sosyal durumlarının zora düşeceğini özel olarak vurguladı.

İntörnlerin öğretim üyelerinden beklentilerini öğrenmeyi amaçlayan son soruyu 160 kişi (%56,9) yanıtladı. Ucu açık bu sorunun yanıtları arasında ağırlıklı okulu zamanında bitirememesi endişesi, ekonomik kaygılar, sağlık güvencelerinin olmaması ve aile veya kendilerine hastalığın bulaşma riski korkusu üzerineydi. Öğrenciler, akademisyenlerden bu koşulları düzeltmelerini ve kendilerini bir an önce mezun etmelerini talep etti. Bir öğrenci (%0,3) ise öğretim üyelerinin sağlıklarına duacı olduğunu belirtti.

Tartışma

Bu araştırma tıp fakültesi altıncı sınıf öğrencilerin küresel düzeyde hayatı değiştiren ve mesleki yaşamlarında belki de bir daha bu düzeyde karşılaşamayacakları bir pandemi karşısında altruistik ve hümanistik değerlerden ziyade, rasyonel akıl çerçevesinde ekonomik ve yarara dayalı bir perspektiften intörlük hizmeti ve eğitime karşı yaklaşım geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

Tıp eğitiminin de hekimlik mesleğinin de politik

Değer aktarımı ancak eğitim kurumundaki iklimin, astmosferin ve öğrenme/öğretme çevresinin doğal bir parçası olduğunda sağlanabilmektedir.

bir konu olduğu aşıkardır. Çünkü eğitim de meslekler de tarihin ekonomi politikası zemininde inşa edilirler. Her ne kadar başta tıp eğitimi olmak üzere kimi mesleklerde altruistik ve hümanistik değerler etik eğitimin bir parçası olarak açık ve örtülü programın bir parçasını oluşturmaktalarsa da

bu süreç eğitim ortamına biçimini veren tarihsel koşullardan azade değildir. Üçüncü bin yılın dünyasında tarihi koşulları oluşturan neoliberalizmdir ve onun en kararlı siyasal aktörlerinden birisi olan Margaret Thatcher’ın da ifade ettiği gibi; “ekonomi bir yöntemdir, asıl amaç ruhları değiştirmektir” (Harvey, 2007). Bu bağlamda son kırk yılda gündemde olan ve 2003 yılından itibaren ivmesini arttırarak sağlık hizmet alanını ve dolayısıyla tıp eğitim ortamını şekillendiren neoliberal dönüşüm intörn öğrencilerin dünyayı algılayışını da belirlemiştir. Bu değişim nedeniyle araştırmamıza temel teşkil eden anketin yapıldığı 20 Nisan 2020 günü itibariyle Türkiye genelinde 90.980 COVID-19 hastası olması ve salgın nedeniyle 2.140 kişi hayatını kaybetmesine rağmen intörnlerin %90,8’i hastanelerinde hizmet sunmayı reddetmiştir. Oysa bu pandemi dönemi, tıp fakültesi altıncı sınıf öğrencilerinin birkaç ay sonra başlayacakları mesleki yaşamları açısından paha biçilmez bir deneyimdir. Fakat olağanüstü bu ortamı deneyimlemek isteyen intörn oranı sadece %24,2’dür. Eğitim ortamından kopmayıp tıbbi bilgilerini güncel tutmayı hedefleyen intörn oranı ise %21,4’dür.

1950’li yıllarda hekimleri bir meslek grubu olarak irdeleyen akademik literatürde hekimlerin iş insanlarından farklı olarak kâr ve çıkar güdüsü ile hareket etmeyen kişiler olarak betimlendiği görülmektedir (Adaş, 2013). Hiç kuşku yok ki toplumun çıkarlarını önceleyen bir meslek grubu olarak tariflenen hekimlik, o gün itibariyle ağırlıklı kilise ya da hayır kuruluşları tarafından işletilen klinik ya da kamu hastanelerinde bir kamu hizmeti olarak sürdürülürdü. Ancak ABD’de 1970’lerden, Türkiye’de ise ağırlıklı 2003 yılında hayata geçirilen Sağlıkta Dönüşüm Programı’ndan sonra klinik tıp eğitiminin şekil-

***Sağlıkta Dönüşüm Programı
çerçevesinde üniversiteleri
hegemonyasına alan “rekabet”,
“kârlılık”, “verimlilik” ve
“performans” bakış açısı,
üniversitelerde görev yapan öğretim
üyelerinin rol model davranışlarını
da olumsuz yönde etkileyerek tıp
eğitimi ve bu eğitimin bir parçası
olan mesleki profesyonel tutumları
olumsuzlaştırmıştır***

lendiği hastane ortamına “maliyet, performans, verimlilik, fayda, çıkar” gibi neoliberal söylemler hakim oldu. Kuşkusuz bu söylem ve zihniyet değişikliği, hem tıp pratiğini ekonomik bir çığırta indirgedi hem de her değer piyasa mekânizması açısından bir fiyata – ücrete karşılık geldiği düşüncesine yol açtı. Nitekim araştırmamıza katılan intörnlerin %73’ünün bu dönemde verilen intörn maaşının pandemi nedeniyle sunacakları hizmete karşılık gelmediğini ifade etmesine karşılık, sadece 2 tanesinin (%0,7) “millet”, “devlet” ya da “hasta” gibi piyasa dışı değerler için gönüllü olarak çalışılması gerektiğini belirtmesi neoliberal ideolojinin intörnleri tahakkümü altına aldığına işaret etmektedir.

Bilindiği üzere tıp eğitimi programlarında profesyonel değer eğitimi, temel tıbbi bilgi ve klinik bilgi ve beceri kadar önemlidir. Rol modellik ise profesyonel değerlerin geliştirilip aktarılmasında belirleyicidir (Maudsley, 2001). Bu nedenle intörnlerin sergiledikleri neoliberal bakış açısının temelini öncelikle eğitim ortamında hizmet veren öğretim üyelerinin rol modelliğinde aramak gereklidir. Çünkü değerler, öğretim programının açık bir ögesi olarak didaktik biçimde kavratılmamaktadır. Değer aktarımı ancak eğitim kurumundaki iklimin, atmosferin ve öğrenme/öğretme çevresinin doğal bir parçası olduğunda sağlanabilmektedir. Bu bağlamda örtük programın bir parçası olarak rol modellerin beklenen, hedeflenen, istenen değerlere sahip olması ve bu değerleri mesleki yaşamlarına aktarmaları zorunludur. Fakat Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde üniversiteleri hegemonyasına alan “rekabet”, “kârlılık”, “verimlilik” ve “performans” bakış açısı, üniversitelerde görev yapan öğretim üyelerinin rol model davranışlarını da olumsuz yönde etkileyerek tıp eğitimini ve bu eğitimin bir parçası olan mesleki profesyonel tutumları olumsuzlaştırmıştır (Civaner, 2009). Nitekim üniversitelerde klinik eğitim ortamında görev yapan öğretim üyeleri ve araştırma görevlileri, dönüşen tıp uygulamalarının temel amacın sağlık düze-

yinin artırılması yerine “kârlılık” olması nedeniyle meslek etiği çerçevesinde ikilemler yaşamaktadırlar. Yürürlükte olan ve niceliksel kârlılığı ödüllendiren performans sistemi uyarınca meslek etiği ilkelerine bağlı kalmak, çoğu zaman azalan kişisel performans ödemesi kapsamında eko-

nomik zorluk yaşamak anlamına gelmektedir. Çünkü üçüncü bin yılda “hekimler (...) sağlık sistemlerindeki dönüşümlerin mesleğin doğası ve değerlerine yönelik tehditleriyle karşı karşıydılar. (...) koşullar, hekimlerin geleneksel olarak hasta yararını öncelemesinden vazgeçmelerini talep etmektedir” (Sox, 2002). Hiç kuşkusuz böylesi bir tıp ortamı, hizmet verirken eğitim alan tıp fakültesi altıncı sınıf öğrencilerin hayata bakışını da belirleyecektir.

Samsun il merkezindeki sağlık kurumlarında çalışan hekimler üzerine yapılan bir araştırmada tıbbi profesyonizm, “duygusal”, “hizmet” ve “felsefik” olarak üç boyutta kavramsallaştırılmıştır (Mıdık, 2014). Bu kavramsallaştırmada kişisel ahlâk – temel evrensel insani değerler, mesleki etik ve değerler, adanmışlık – fedakârlık – özveri, mesleki politik anlayış ve sosyal sorumluluk önemli bir yer tutmaktadır. Ancak aynı araştırmada kimi hekimlerin “Bu bir iş. Profesyonelce bir iş. Yani geliyorsunuz, işinizi yapıyorsunuz, gidiyorsunuz” ya da “Ben hekimliğin mühendislikten, yazarlıktan, çöpçülükten hiç farklı olmayan ve çerçevesi gene o bağlamda çizilmiş... yani profesyonellik bağlamında çizilmiş bir iş olduğunu düşünüyorum... bence para karşılığında yapılan bir iştir hekimlik de” kavramsallaştırmalarının yer aldığı da görülmektedir (Mıdık, 2014). Her ne kadar araştırmamız niteliksel veri barındırmasa da söz konusu kavramsallaştırmaya benzer bir bakışla öğrencilerin %73’ü pandemi döneminde hizmet sunarak verecekleri katkıyı maaşın miktarına indirgemiş ve ücreti sunacakları hizmet için yeterli bulmamıştır. Öğrencilerin %8,9’u ise ücret de dahil olmak üzere tüm değerlerden adeta azade biçimde gönüllü olmak için herhangi bir neden bulamadıklarını belirtmişlerdir.

Gerek Samsun özelinde sağlık kurumlarında çalışan hekimlerin, gerek araştırmamızın yapıldığı Çukurova Üniversitesinin hastanesinde çalışan araştırma görevlileri ve öğretim üyelerinin, gerekse de bu ortamda tıp eğitimini tamamlamaya çalışan altıncı sınıf öğrencilerinin sağlık hizmet alanının piyasaya açılmasından etkilenmemesi mümkün değildir. Zaten İzgi ve Arda da tıp eğitiminin piyasanın istemleri doğrultusunda değişime neden olmasının kaçınılmaz olduğunu ifade etmişlerdir (İzgi, 2012). Onlara göre sağlığın piyasaya açılarak hak olmaktan uzaklaşp metalaşması, hekim hasta ilişkisinin para eksenli bir dönüşüm yaşamasının dışında tıp eğitimi ortamında eğitici ve eğitilen taraflar arasındaki güven ilişkisini de zedeleyecektir. Çünkü sağlık ortamının piyasalaşması, eğitim ortamındaki ilişkiye de yansiyacak ve sağlık ortamındaki sorunlar eğitici – eğitilen arasındaki ilişkiyi de olumsuz etkileyecektir (İzgi, 2012). Bu çerçevede kimi zaman ekonomik kaygıların etkisiyle yoğunlaşan gündelik pratiğin koşturmacası esnasında fırsat bulunan dar zamanlarda, plansız ve özensiz biçimde eğitimin sürdürülmesi, eğitilen açısından, eğitim aldığı kurumun kendisinden ziyade kuruma ve eğiticiye para kazandıran ve “müşteri” konumuna indirgenen hastanın öncelendiğini hissettirecektir. Bu durum, eğitilenin, hem eğiticiye hem de eğitim aldığı kuruma olması gereken güveni ortadan kaldıracaktır. Nitekim araştırmamızda COVID-19 pandemi sürecinde eğitim gördüğü hastanesinde meslektaş olarak hizmet veren hekimlere yardımcı olmayı ya da eğitim aldığı kurumda yaşanabilecek hekim eksikliğini gidermeye katkı sunmayı isteyen intörn oranının %17,1 ve %11,4 gibi çok düşük olması, tıp eğitiminde olması gereken “eğitici – eğitilen” ve “eğitilen – kurum” arasındaki güven ve aidiyet ilişkisinin yeterince gelişmediğine işaret etmektedir.

Öte yandan araştırmamıza katılan ve gönüllü olarak çalışmayı isteyen intörnlere de dahil olmak üzere altıncı sınıftaki hemen tüm öğrencilerin (%92,2) pandemi sürecinde eğitim aldığı hastanede niteliksiz iş gücü olarak kullanılmak istemediklerini vurgu yapmış olmaları intörnlere sergiledikleri gönülsüz tutumlarının sadece neoliberal zihniyet dönüşümüne indirgenemeyeceğini göstermektedir.

Edinburg Bildirgesi’nde tanımlandığı üzere tıp eğitiminin amacı “tüm insanların sağlık düzeylerini yükseltecek hekimler yetiştirmek”tir (WFME). Bu amaca ulaşmak için tıp eğitimi programları ülke gerçeklerine ve bilimsel temellere dayanmalıdır. Altı yıllık eğitimin sonunda Ulusal Tıp Eğitimi Çekirdek Programı’nda (UÇEP) belirtilen bilgi, beceri ve tutumlara ulaşılmış olmalıdır. Ancak tıp fakültelerinde sürdürülen eğitimin niteliği ve yetkinliği uzun yıllardan beri tartışma konusudur. Örneğin on yıl önce Türk Tabipleri Birliği tarafından yayınlanan Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu’nda; tıp fakültesi sayısındaki artışların verilen eğitimin niteliğini olumsuz etkilediği, öğretim üyesi sayısındaki artışın öğrenci sayısındaki artışı yakalayamadığı, temel bilim alanlarındaki öğretim üyesi sayılarının klinik bilimlere göre önemli oranda düşük olduğu, kadavra sayılarının oldukça yetersiz olduğu ancak bu sorunlara rağmen üniversitelerde tıp eğitimi anabilim sayılarının zaman içerisinde arttığı ve tıp eğitiminde güncelleşme ve iyileştirmeye yönelik çabaların sürmekte olduğu belirtilmiştir (TTB, 2010). Konu hakkında yapılan yakın tarihli araştırmalarda ise tıp eğitiminin niteliğinde yaşanan sorunların ülke genelinde yaygın biçimde sürdüğü görülmektedir. Örneğin Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne 2017 – 2018 öğretim yılında devam eden dönem altı öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada; intörn hekimlerin %70,4’ünün hiç makale okumadığı, %33,5’inin mezuniyet sonrası hekimlik uygulamalarını başarıyla yapacağı konusunda az ya da kısmen güveni olduğu, %25,1’inin “acil hastayla baş edememe”, %15,8’inin “hastayla tek başına baş edememe”, %9,1’inin “hastalara yanlış tanı koyma” ve %8,0’inin “klinik becerilerde yetersiz kalma” konularında kaygılar yaşadığı saptanmıştır (Atılğan, 2020). Fırat Üniversitesi son sınıf öğrencileri ile yapılan başka bir araştırmada da tıp eğitiminde aldıkları pratik eğitimi kadın intörnlere %85,9’u, erkek öğrencilerin %70,0’i mezuniyet sonrası hekimlik pratiği yönünden yetersiz bulmuştur (Kaygusuz, 2019). Bu araştırmada kadın intörnlere %95,3’ü, erkek intörnlere %76,7’si mezuniyet sonrası görev yapacakları yerde tek hekim olmanın kendileri açısından tedirgin edici olduğunu ifade etmiştir (Kaygusuz, 2019). 2017 yılı Ağustos ayı itibarıyla eğitime aktif olarak

devam eden 441 intörn üzerinde yapılan başka bir araştırmada; intörn hekimlerin %49,2'sinin son eğitim yılını hekim sorumluluğunda olmaması gereken idari, sekreteryal ve "posta görevi" gibi işlerde çalışarak geçirdiklerini ifade ettikleri görülmektedir (Köse, 2018). Bu araştırmaya katılan intörnlerin %48,6'sının hastanede geçirdikleri dönemi bir "zaman kaybı" olarak nitelmiş olması dikkat çekicidir (Köse, 2018). 2012-2013 akademik yılında 161 intörn ile yapılan bir çalışmada ise; intörnlüğün başlangıcında sorumluluklar ve ve özellikle haklar konusunda kendilerine yönelik bilgilendirme yapılmadığı (sırasıyla %39,7 ve %72,8), staj karnelerindeki onay imzalarının gerçekten yapılmış uygulama ve girişimlere karşılık gelmediği (%64,8), stajlarda intörn olarak kendilerine önem verilmediklerini hissettikleri (%91,7) angarya ve hakaret niteliğinde onur kırıcı söz ve davranışlara ise yaygın biçimde maruz kaldıkları (%79,7) saptanmıştır (Özan, 2015). Hiç kuşku yok ki intörnlerin gerek eğitim gerekse insani açılardan karşılaştığı bu olumsuz koşullar onların tükenmesine ve intörnlük dönemini yetkinliklerini arttırmaktan ziyade, bu periyodu hızla ve en az hasarla atlatılacak bir dönem olarak hissettiklerini düşünmek gereklidir. Nitekim 103 intörn üzerinde yapılan bir araştırmada; altıncı sınıf öğrencilerin Maslach Tükenmişlik Ölçek puanları "duygusal tükenme" için $17,3 \pm 6,2$, "duyarsızlaşma" için $6,3 \pm 3,2$ gibi yüksek değerlerdedir (Şenol, 2007). Araştırmamızda da intörnlerin %59,4'ü pandemi sürecinde hizmet sunma şartlarının ilk koşulu olarak "eğitim süresinin uzamaması" nı talep ederek bu dönemin gönüllü hizmet biçiminde uzamasına dahi tahammülü olmadıklarını vurgulamışlardır. Gerek araştırmamızın gerekse diğer araştırmaların ortaya koyduğu bulgular, tıp eğitiminin intörnlük dönemi için eğitim programlarının uygulanmasında ve görev tanımlarındaki sorunların halen devam ettiğini göstermektedir.

COVID-19 pandemisi ise var olan bu sorunların üzerine eklenmiş bir yeni sorun olarak intörnlerin gündemine girmiştir. Hastalığın bulaşıcı ve araştırmanın yapıldığı zamanlarda yaygın biçimde Türkiye'de ölümlere yol açması ise intörnlerde hastalığa karşı olan savunmacı reflekslerin artmasına neden olmuştur. Verilerimiz, intörn hekimlerin gönüllü çalışma suretiyle hastalığı ailesine,

başkalarına ve kendisine bulaştırma kaygılarını yoğun biçimde yaşadıklarını ortaya koymaktadır (oranlar sırasıyla %73,7, %66,5 ve %61,6). Öte yandan araştırmamıza katılan intörnlerin %32,7'si gönüllü görev almamayı, küresel düzlemde kitlesel ölümlere yol açan bu pandemi karşısında yeterli deneyime sahip olamadıkları ile gerekçelendirmiştir. Kuşkusuz deneyim, görev üstlenmekle edinilen bir yetidir. Bu bağlamda intörnlerin sunmuş oldukları bu gerekçenin aslında bir savunma ve rasyonalizasyon refleksi olduğu açıktır.

Bununla birlikte her ne kadar Türkiye'de COVID-19 tedavisi tüm hastalar için Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı kamusal güvence kapsamında olsa da, intörnlerin gönüllü görev üstlenmeme gerekçesi olarak sağlık sigortalarının olmamasını ifade etmeleri kısmen anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü Sosyal Güvenlik Kurumunun (SGK) Adana Valiliği'ne gönderdiği 24 Ocak 2019 tarihli yazıda; "Yüksek okullarda fiilen normal eğitim süreleri içinde yapılan, tatbiki mahiyetteki yapım ve üretim işlerinde çalışan öğrencilerin sigortalı sayılmayacakları" kanun hükmüne dayanarak, lisans öğrencilerin teorik derslerinin bir parçası olan uygulama eğitimlerinden dolayı sigortalı sayılmayacaklarını ve bu öğrenciler hakkında iş kazası ve meslek hastalığı sigortasının uygulanamayacağını karar altına almıştır. SGK'nun intörnlerde hayal kırıklığına yol açan bu kararı nedeniyle pek çok intörnün COVID-19 bağlamında kendilerini sosyal güvence kapsamı dışında hissetmiş olmaları çok mümkündür. Oysa bu hüküm intörnler açısından sağlık hakkından ziyade bir çalışma hakkının gaspidir.

Aslında intörnler yönünden ifade edilen tüm bu gerekçeler, tarihsel olarak uzun bir süredir devam eden tıp eğitimi ortamının hiyerarşik sorunları ve dönüşen sağlık ortamının yarattığı özgül sorunları kadar COVID-19'a karşı hissedilen yoğun kaygı ve korkunun da bir yansımasıdır aynı zamanda. Gerçekten de üniversite öğrencilerinin hissettikleri COVID-19 korkusu, ülkeler arasında farklılık göstermemek üzere mezun olanlara kıyasla anlamlı oranda daha fazladır (Reznik, 2020). Aslında bu doğal bir durumdur ve yaşanan kaygı ve korkuyu giderecek en önem-

***Tıp fakültesinin
özellikle son sınıf
öğrencilerinin böylesi bir
biçimde hizmete katılması
onlarda profesyonellik,
fedakârlık ve dayanışma
duygularının
yetkinleşmesine yol
açacaktır.***

li araç bilimsel doğru bilgidir. Bu bağlamda pandemiye yönelik bilgilerin nereden alındığı kritik öneme haizdir. Türkiye’de 2.051 tıp fakültesi öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada; öğrencilerin %82,0’nın sosyal medya ile WhatsApp aracılığıyla kendilerine ulaşan bilgileri güvenilir bulmasa da COVID-19 hakkında genellikle sosyal medyadan bilgilendikleri tespit edilmiştir (Aker, 2020). Oysa sosyal medya kaynakları, pandemi hakkında kimi önyargı ve ayrımcılık yapan bilgileri yaygınlaştırabilirler. Zaten söz konusu araştırmada öğrencilerin %37,5’inin “COVID-19’un Çin’de yarası yiyen insanlar tarafından yayıldığı” düşünmesi böylesi bir dezenformasyona işaret etmektedir. Bununla birlikte sosyal medya, tıp eğitimini kapsayacak biçimde kolay erişilebilir hızlı bir kaynak olarak da hizmet edebilir. Dergi kulüpleri ya da “tutorials” sayesinde tıp fakültesi öğrencilerinin dünya düzeyinde etkileşime girmesi sağlanabilir ve Hashtag kullanımı ile doğru bilginin yayılmasında öğrencileri özne olarak konumlandırabilir (Dedeilia, 2020). Twitter’ın rutin klinik öğrenmeye dahil edilmesinin klinik pratiği etkilediği ve Facebook’un ise tartışma ve sınavların yapılmasını dahi mümkün kılabildiği bilinmektedir (Dedeilia, 2020).

Ancak COVID-19 salgını konusunda yapılan bir araştırmada öğrencilerin %42,9’u pandeminin ne zaman ve nasıl sona ereceğini merak ederken, ancak %4,5’inin salgının eğitimi nasıl etkilediği konusuyla ilgilenmesi salgın hakkında gelişen kaygı ve korkuların eğitime daha ağır bastığını düşündürmektedir (Aker, 2020). Kuşkusuz bu anksiyetenin bir yansıması olarak öğrencilerin çoğu COVID-19 hastası olan bir kurumda eğitim görmek ya da staj yapmak yerine uzaktan eğitim almayı istemektedirler (Aker, 2020). Araştırmamızda da intörnler, diğer gerekçelerin yanı sıra hastalığın kendileri ya da başkalarına bulaşmasını vurgulayarak gönüllü çalışmayı reddetmişlerdir. Oysa tıp fakültesi öğrencilerinin sağlık insan gücünün dışında bırakılmaması gerektiğine yönelik görüşler vardır. Bu çerçevede ayakta tedavi ortamında ya da COVID-19 olmayan hasta servislerinde ya

da evden COVID-19 hasta bakımında yardımcı olabilecekleri belirtilmektedir (Dedeilia 2020; Klasen, 2020). Tıp fakültesinin özellikle son sınıf öğrencilerinin böylesi bir biçimde hizmete katılması onlarda profesyonellik, fedakârlık ve dayanışma duygularının yetkinleşmesine yol açacaktır.

Zaten kimi üniversiteler, böylesi bir yetkinliği ve hizmeti desteklemek için; lisans gereksinimlerini tamamlayan son sınıflardaki tıp fakültesi öğrencilerine erken mezuniyet seçeneği sunmuşlar, maaş, kredi geri ödemesi, öğrenim indirim teşviği gibi tazminat biçimleri önermişlerdir (Dedeilia 2020; Klasen, 2020).

Hiç kuşkusuz tıp fakültesi öğrencilerinin güvenliği ve sağlığını koşulsuz biçimde güvenceye almak temel öncelik olmalıdır. Ancak, bu öncelik pandeminin yarattığı eşsiz öğrenme fırsatlarının heba edilmesine de yol açmamalıdır (Klasen, 2020). COVID-19 pandemisinde hizmet sunacak intörnler, hasta ve topluma sunacakları katkıların yanı sıra savunuculuk ve salgınlarda yaşamsal önemdeki etik ikilemleri de deneyimleme şansını yakalayacaklardır. Hastalara yardım etmek ve gelecekteki meslektaşlarına yardımcı olmanın yanı sıra toplumda sivil hizmet sorumluluğunu karşılamak duygusuna da kavuşacaklardır (Klasen, 2020). İntörnlerden salgın dönemlerinde baskıcı biçimde hizmet sunmalarını talep etmek yerine, pandeminin sağlayacağı eğitim fırsatları ile virüse maruz kalma riskinin dengelenmesi gereklidir. Bu dönemde öğrenme gereksinimleri güvence altına alınmalı, hemen pek çok kişi gibi yetkinlik alanı dışında çalışacaklarından dolayı denetim, değerlendirme ve geri bildirimler azami özenle izlenmelidir (Klasen, 2020). Ayrıca intörnlerin hiçbir koşulda tek başlarına hizmet etmek zorunda kalmadan süpervizör eşliğinde hizmet ve eğitim alması sağlanmalıdır. Ve hiçbir zaman tıp öğrencilerinin güvenliği ve refahını öncelemekten vazgeçilmemesi esas kriter olmalıdır (Klasen, 2020). Ancak araştırmamıza katılan intörnlerin %92,2’sinin COVID-19 öncesi intörnlük dönemi deneyimine dayanarak bu dönemde sunacakları gönüllü hizmetin aslında “niteliksiz iş gücü” ola-

cağını vurgulaması, tıp eğitiminin Türkiye’deki süregelen sorununun pandemi ortamını nasıl olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu bağlamda intörnlerin geçmiş eğitim süreçleri hak ettikleri biçimde nitelikli eğitim hakkını gözetecek biçimde kurgulanmış olsaydı, pek muhtemelen bugün daha çok sayıda son sınıf öğrencisi pandemi döneminde gönüllü çalışmayı isteyebilirdi.

Tıp eğitimi alan öğrencilerin savunuculuk ve toplumsal sorumluluk duygularının yetkin olması önemlidir. Fakat araştırmamız kapsamında hekimliğin toplumsal sözleşmesi gereği kimi riskler barındırdığına ilişkin hiç atf yapılmaması, hastalığın bulaşmasını önleyecek kişisel koruyucu ekipmanlar, triaj ve diğer önlemler eşliğinde dahi gönüllü görev üstlenerek hem kişisel yetkinliğin geliştirilmesi hem toplumsal sorumluluğun hissedilmesinin hemen hiç vurgulanmaması tıp eğitimindeki etik ve profesyonel tutum eğitiminin yeterli düzeyde olmadığına işaret etmektedir. Oysa **gönüllü tıp fakültesi öğrencileri 1918 İspanyol gribi salgınında yetersiz sağlık personeli olan yerlerde hizmet etmişlerdir** (Gallo, 2020). Benzer biçimde 2003 yılında Singapur’daki SARS salgını sırasında tıp fakültesi öğrencileri ateş taraması ve acildeki şüpheli olguların triajında görev yapmışlardır. Singapur’daki deneyim, tıp eğitiminde sadece alana özgül bilgi ve becerileri kazandırmayla yetinilemeyeceği, çok yetenekli bir cerrah ya da bilgili bir doktorun her zaman iyi bir doktor anlamına gelmeyeceği kabulüne dayanmaktaydı (Liang, 2020). Çünkü bilindiği üzere takım çalışması, empati, cesaret ve merhamet her tıp öğrencisine telkin edilmesi gereken temel özelliklerdir ve bu değerler bir salgın ortamında layıkıyla aktarılabilir (Liang, 2020). Aslında Türkiye’de de Marmara depremi sırasında tıp fakültesi öğrencileri eğitimlerine devam ederek sağlık hizmetlerine katkıda bulunmuşlardı. Kuşkusuz COVID-19, bulaşıcılık özelliği nedeniyle deprem gibi bir doğal afet ile aynı değildir. Öte yandan rutin randevuların ve cerrahi işlemlerin pandemi nedeniyle iptal edilmiş olması, COVID-19 test eksikliği ve kişisel koruyucu donanım yetersizliği intörnlerin eğitimini sınırlayan unsurlardır (Tokuç, 2020). Fakat bu sınırlılıkların pek çoğu pandeminin getireceği eğitim fırsatlarının kullanılmasının amaçlanması halinde Türkiye’nin

aşabileceği durumlardır.

Son olarak araştırmamızda intörnlerin yaşadıkları sorunların çözüm yolunun akademisyenlerden geçtiğini ifade etmesi; Türkiye’deki öğrenci örgütlülüğünün güçsüzlüğü ve tıp eğitimindeki hiyerarşinin gücünü ifade etmesi açısından kritiktir.

Araştırmamızın kısıtlılığı nicel verilere dayanması, bir tıp fakültesinde gerçekleştirilmiş olması ve odak grup görüşmesi içermemesidir. Fakat Türkiye’de COVID-19 pandemisi sürecinde intörnlerin gönülsüzlüğünü gerekçeleriyle ortaya koyan ilk araştırma olması ve bir üniversite özelinde de olsa temsiliyet gücü taşıması dolayısıyla dikkate değerdir.

Sonuç

Araştırmamız COVID-19 pandemisine yönelik intörnlerde sergilenen gönülsüz tutumun, hem tarihsel olarak uzun süredir devam eden tıp eğitimi ortamının sorunlarının, hem sağlığın piyasalaşma ve metalaşmasının getirdiği ek problemlerin, hem de COVID-19’a karşı hissedilen yoğun kaygı ve korkunun bir yansıması olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu etmenler arasından yer alan ve hekimlik mesleğini ekonomiye, yarara ve kazanca indirgeyen neoliberal perspektifin detaylı olarak tartışılmasının geleceğin tıp ve sağlık ortamı açısından hayati öneme haiz olduğunu düşünüyoruz.

Teşekkür: *Makalenin taslak haline getirdikleri yorum ve katkılar için Ruken Akar Vural ve Şerife Geniş’e teşekkür ederiz.*

Kaynaklar

1. Adaş, EB. Piyasa ve Toplum Kıskaçında Hekimlik. İçinde: (Ed: Elbek, O). (2013) *Kapitalizm Sağlığa Zararlıdır* Hayyikitap; 1. Baskı.
2. Aker, S., Mıdık, Ö. (2020) The views of medical faculty students in Turkey concerning the COVID-19 pandemic. *J Community Health* May 15; 1-5.
3. Atılgan, B., Temizayak, F., Çağırın, T., Tarı, OE., Gürler, G., Müderrisoğlu, MC. (2020) Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi dönem VI öğrencilerinin tıp fakültesinde hekimlik becerileri eğitimine yönelik görüşleri. *Tıp Eğitimi Dünyası* 19 (57): 5-25.
4. Civaner, M., Sarıkaya, Ö., Başlıoğlu, H. (2009) Uzmanlık eğitiminde tıp etiği. *Anadolu Kardiyol Derg* 9: 132-8.
5. Dedeilia, A., Sotiropoulos, MG., Hanrahan, JG., Janga, D., Dedeilias, P., Sideris, M. (2020) Medical and surgical education challenges and innovations in the COVID-19 era: a systematic review. *In Vivo* 34 (3Suppl): 1603-11.
6. Farber, ON. (2020) Medical students can help combat Covid-19.

- Don't send them home. STAT News March 14, 2020. <https://www.statnews.com/2020/03/14/medical-students-can-help-combat-covid-19/> (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020).
- Ferrel, MN., Ryan, JJ. (2020) The impact of COVID-19 on medical education. *Cureus* 12 (3): e7492.
 - Gallo, G., Trompetto, M. (2020) The effects of COVID-19 on academic activities and surgical education in Italy. *J Invest Surg* Apr 5; 1-2.
 - Harvey, D. (2007) *A Biref History of Neoliberalism* New York: Oxford University.
 - İzgi, MC., Arda, B. (2012) Sağlıkta Dönüşüm Projesi'nin topluma dayalı tıp eğitime etkisi hakkında etik açıdan bir değerlendirme. *Toplum ve Hekim* 27 (6): 456-62.
 - Kaygusuz, TÖ., Erensoy, A. (2019) Tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinin cinsiyete göre tıp eğitimi ile ilgili görüşleri ve mesleki beklentileri. *F Ü Sağ Bil Tıp Derg* 33 (3): 127-35.
 - Klasen, JM., Vithyapathy, A., Zante, B., Burm, S. (2020) "The storm has arrived": the impact of SARS-CoV-2 on medical students. *Perspect Med Educ* 9 (3): 181-5.
 - Köse, C., Güneğül, Y., Erdem, C., ve ark. (2018) Bir tıp fakültesi intörlerinin mesleki temel bilgi ve becerileri hakkındaki öz değerlendirmeleri. *STED* 27 (3): 176-89.
 - Liang, ZC., Ooi, SBS., Wang, G. (2020) Pandemics and their impact on medical training: lessons from Singapore. *Acad Med* Apr 17: 10.
 - Maudsley, RF. (2001) Role models and the learning environment: essential elements in effective medical education. *Acad Med* 76 (5): 432-34.
 - Mıdık, Ö., Battı, AH. (2014) Tıbbi profesyonizm algısı: Kavramsal bir çerçeve. *Marmara Medical Journal* 27: 121-8.
 - Özan, S., Timbil, S., Bilgin, AC., Şemin, S. (2015) Hekimliğe son adım: intörlerin çalışma ve eğitim ortamı. *Eğitim ve Bilim* 180 (40): 289-305.
 - Reznik, A., Gritsenko, V., Konstantinov, V., Khamenka, N., Isralowitz, R. (2020) COVID-19 fear in Eastern Europe: validation of the fear of COVID-19 scale. *Int J Ment Health Addict* May 12; 1-6.
 - Sox, HC. (2002) Medical professionalism in the new millennium: a physician charter. *Ann Intern Med* 136 (3): 243-6.
 - Şenol, Y., Çete, Y., Gürpınar, E. (2007) Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi dönem VI öğrencilerinde tükenmişlik sendromu ve etkileyen etmenler. *Tıp Eğitimi Dnyası* 25: 10-6.
 - Tokuç, B., Varol, G. (2020) Medical education in Turkey in time of COVID-19. *Balkan Med J* 37 (4): 180-1.
 - T.C. Yükseköğretim Kurulu Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü. YÖK'ten Koronavirüs (COVID-19) Hakkında Yükseköğretim Kurumlarında Alınacak Tedbirlere İlişkin Görüşler. 06.03.2020. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/coronavirus-hastaligina-iliskin-universitelerde-alinacak-tedbirlir.aspx> (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020).
 - T.C. Yükseköğretim Kurulu Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü. Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirme Notu: 1. 13.03.2020. <https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/02-coronavirus-bilgilendirme-notu-1.pdf> (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020).
 - T.C. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Genel Sekreterlik. Duyuru. 13.03.2020 tarih ve 73112577-000-E21113 sayılı yazı https://anadolu.edu.tr/uploads/anadolu/files/duyuru/13%20Mart%20Duyuru_5678192.pdf (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020).
 - Türk Tabipleri Birliği. (2010) *Mezuniyet Öncesi Eğitim Raporu – 2010* Türk Tabipleri Birliği Yayınları; Birinci Baskı.
 - World Federation for Medical Education. The Edinburgh Declaration. <https://wfme.org/download/the-edinburgh-declaration/?wpdmdl=898&refresh=5eea49a3b49471592412579> (Erişim Tarihi: 17 Haziran 2020).

Tablo 1: Anket Soruları

Soru	Seçenekler	
1) İntörn doktorların COVID-19 pandemisi döneminde çalışmalarını doğru buluyor musunuz?	Evet	Hayır
2) İntörn doktor olarak COVID-19 pandemisi döneminde belirlenen şartlarda çalışmaya gönüllü olur musunuz?	Evet	Hayır
3) İntörlerin bu dönemde çalışmasını kabul etmenizin nedenleri nelerdir?	Eğitiminin uzatılmasını istiyorum (Böyle bir olasılık varsa)	
	Olağanüstü şartları deneyimlemek istiyorum	
	Tıbbi bilgilerimi güncel tutmak, hastane ortamından kopmamak istiyorum	
	Hastanemizdeki meslektaşlarımıza yardımcı olmak istiyorum	
	Hastanemizde var olan / olabilecek doktor açığını elimden geldiğince kapatmak istiyorum	
	İntörn doktor olarak çalışarak mesaj alabilmek istiyorum	
4) İntörlerin bu dönemde çalışmasını reddetmenizin nedenleri nelerdir?	Diğer :	
	Hastalığın bana bulaşmasını istemiyorum	
	Hastalığı aileme bulaştırmak istemiyorum	
	Hastaneye ulaşım sırasında hastalığı topluma bulaştırmak istemiyorum	
	Acil serviste ve diğer servistelerde niteliksiz iş gücü olarak kullanılmak istemiyorum	
	Verilen İntörn mesajlarının yapacağımız işin karşılığı olmadığını düşünüyorum	
5) Öğretim üyelerine iletmek istediğiniz mesajlarınız nelerdir?	Yeterli deneyime sahip olduğumu düşünmüyorum	
	Diğer :	

* olarak belirtilen yerler açık uçlu soru olarak sorulmuştur.

3 ve 4 numaralı sorularda birden fazla seçenek işaretlemek serbest bırakılmıştır.

Tablo 2 : İntörlerin Pandemiye Görev Almak İsteme Nedenlerinin Dağılımı

	n	%
Eğitiminin uzamamasını istiyorum (Böyle bir olasılık varsa)	167	59,4
Olağanüstü şartları deneyimlemek istiyorum	68	24,2
Tıbbi bilgilerimi güncel tutmak, hastane ortamından kopmamak istiyorum	60	21,4
Hastanemizdeki meslektaşlarıma yardımcı olmak istiyorum	48	17,1
Hastanemizde var olan/olabilecek doktor açığını elimden geldiğince kapatmak istiyorum	32	11,4
İntörn doktor olarak çalışarak maaş alabilmek istiyorum	26	9,3
Diğer	146	51,9

Tablo 3 : İntörlerin Pandemiye Görev Almak İstememe Nedenlerinin Dağılımı

	n	%
Acil serviste ve diğer servislerde niteliksiz iş gücü olarak kullanılmak istemiyorum	259	92,2
Hastalığı aileme bulaştırmak istemiyorum	207	73,7
Verilen intörn maaşlarının yapacağımız işin karşılığı olmadığını düşünüyorum	205	73,0
Hastaneye ulaşım sırasında hastalığı topluma bulaştırmak istemiyorum	187	66,5
Hastalığın bana bulaşmasını istemiyorum	173	61,6
Yeterli deneyime sahip olduğumu düşünmüyorum	92	32,7
Diğer	23	8,2

Şekil 1: İntörlerin Pandemi Döneminde Çalışma Önerisine İlkesel Yaklaşımları

